

DEMOGRAFI:

Nüfus meselelerine sosyolojik bir bakış

Ders 2 :

Geçmişten günümüze büyük demografik değişimler

Doç. Dr. Didem Danış
Galatasaray Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü
ddanis@gsu.edu.tr

Ders 2 :

Geçmişten günümüze büyük demografik değişimler

Bu derste ele alınacak konular :

- Demografik devrimler
- Dört demografik devrim
 - 1. demografik devrim
 - 2. demografik devrim
 - 3. demografik devrim
 - 4. demografik devrim
- Demografik devrimlerin toplumsal sonuçları
 - Evlilikler
 - Yaşlılık
 - Gençlik
- Bugün dünya nüfusu
- Ya 5. demografik devrim?

DÖRT DEMOGRAFİK DEVRİM

- * Demografik devrim bir nüfus yapısından diğesine geçiş anlamına gelmektedir.
- * Fransız genetik bilimci ve demograf Albert Jacquard, *Aynı Gemide Beş Milyon İnsan* (1987) adlı kitabında, tarih boyunca dünya nüfusunun yapısıyla ilgili dört büyük değişimden bahseder.
- * Bu devrimler, bazen çevre koşullarının bazen de ölümler ve doğumlarla ilgili değişimlerin tetiklemeyle gerçekleşir.
- * Bu bölümde Jacquard'ın çalışmasını esas alarak, dünya nüfusundaki büyük değişim dönemlerini ele alacağız.

1. Demografik Devrim

- * 400 bin veya 500 bin sene önce, insanların **ateşi** kullanmasıyla başlamıştır.
- * Ateş, önce bir korku yaratsa da, sonradan insanlar için çok kullanışlı bir araca dönüşmüş, insanların erişebildiği **besinlerin çeşitlenmesini** sağlamıştır.
- * Böylece **ortalama ömür süresi uzamış ve nüfus çoğalmıştır.**

2. Demografik Devrim

- * Milattan önce 40 bin ila 35 bin yılları arasında **Yontma Taş Devrinde** başlamıştır.
- * Paleolitik çağın bitişi: **iklim koşullarının iyileşmesi** ve **besin kaynaklarının çoğalmasını** sağlamıştır.
- * Buzul çağı sırasında mağaralara çekilen insanlar, hava ısındıkça dışarı çıkmış ve **avcılık toplayıcılık** yaparak geçimlerini sağlamışlardır.
- * Buzulların çözülmesiyle, bitki ve hayvan türleri çoğalmış, böylece toprağın insanları **besleme kapasitesi** artmıştır.

Besleme Kapasitesi

“**Besleme kapasitesi**”: Sınırları belli bir toprak üzerinde kaç kişinin beslenebildiğini belirten bir terimdir.

- * Yontma taş devrinde, insanların toprağı işleyemediğı, ancak üstündeki hayvanları avlayarak ya da besinleri toplayarak beslendikleri dönemde, toprağın besleme kapasitesi son derece sınırlıydı.
- * Örneğın, bugünkü Türkiye'nin yüzölçümü kadar bir yerde o devirde ancak 250 bin kişi yaşayabilirdi.
- * Gene de, çevre etkenlerindeki iyileşmeye bağılı olarak, bu devrimle beraber **dünya nüfusu dört - beş milyona** ulaşmıştır.

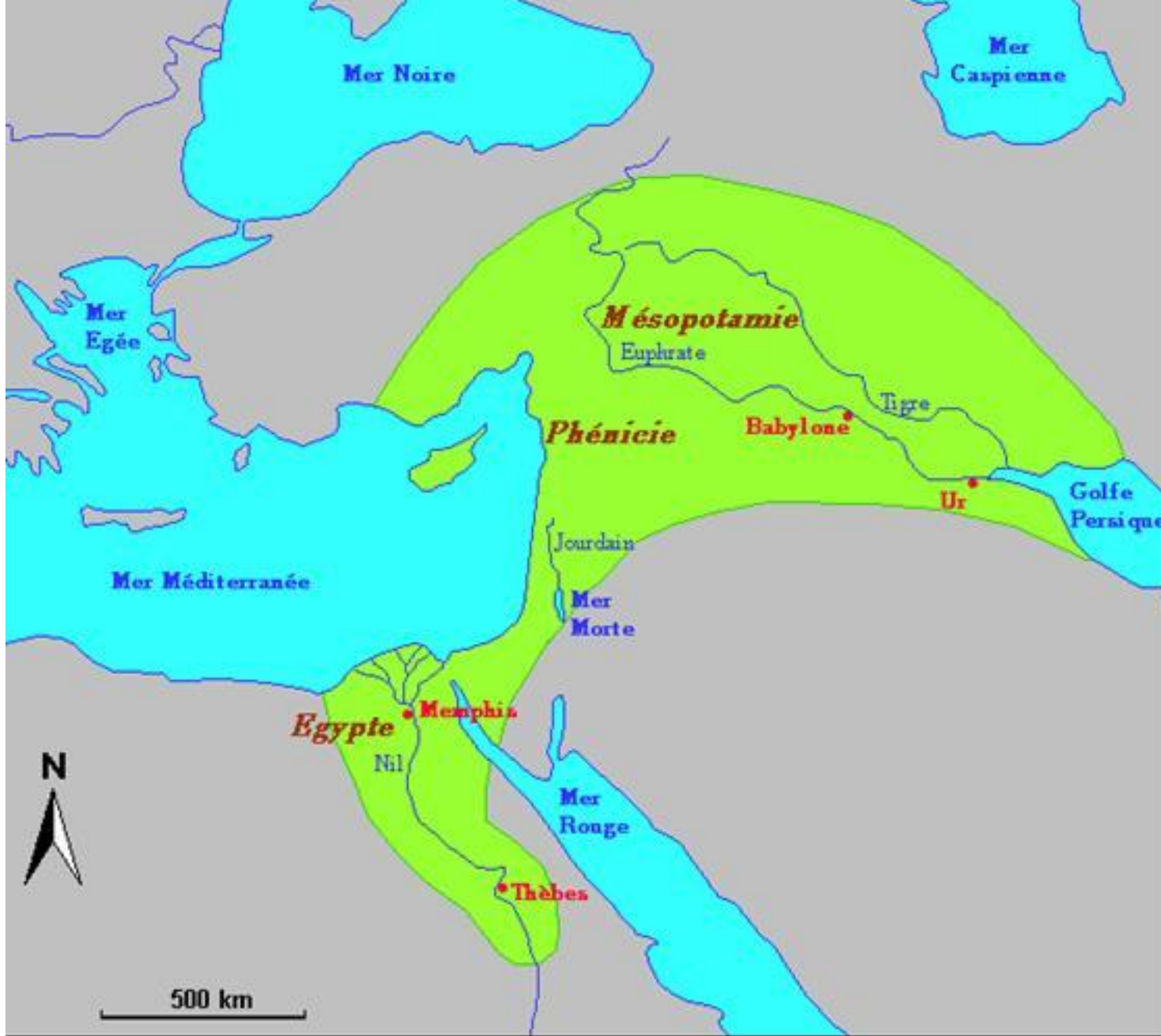
3. Demografik Devrim

TARIMA GEÇİŞ

- * Milattan önce on binli yıllarda insanlık tarihindeki en önemli anlardan biri olan tarıma geçişle beraber nüfus alanında bir devrim yaşanmıştır.

İnsanlık tarihinde muazzam bir değişim → **Tahıl üretimi ve hayvanların evcilleştirilmesi ve nüfusun yerleşik hayata geçmesi.**

- * Ayrıca, bu dönemde insanlar gıda depolamaya başlayınca, toprağın besleme kapasitesi önemli ölçüde artmıştır.
- * Daha önce bir kişinin beslenmesi için **200 hektardan** daha büyük bir arazi gerekirken, hayvancılık yapılan yerlerde bu **1-2 hektara**, buğday yetiştirilen yerlerdeyse **0,2 hektara** kadar inmiştir.

Bereketli Hilâl:
Bilim insanları, dünyada tarımın ilk olarak bulunduğu bölgenin, M.Ö. 10.000 civarında **Mezopotamya** olduğu konusunda hemfikir. Fırat, Dicle ve Nil nehirleri arasında yer alan hilâl şeklindeki bölgeyi içerdği için buraya Bereketli Hilâl denmekte.

Yeni bir toplum modeli: Tarım Toplumu

Bugün hâlâ tarımın temel geçim kaynağı olduğu bölgelerde çocuklar tarlalarda önemli bir kolgücü olarak görülmektedir. Bu da, kırsal bölgelerdeki doğurganlığın neden daha yüksek olduğunu açıklayan faktörlerden biridir.

Tarımla beraber yerleşik hayata geçiş kaçınılmaz olarak sosyal hayatı da etkilemiştir.

- * İnsanlar geçimlerini sağlamak için **ömür boyu çalışma zorunluluğu** içine girmişlerdir.
- * Ortak işlere **çocuklar** da dahil edilmeye başlanmıştır. Çocukların tarımda işe yaraması çiftleri daha çok çocuk yapmaya teşvik etmiştir.
- **Doğurganlık** artmıştır.
- **Besin kaynakları** çoğalmış ve depolama teknikleri sayesinde besin istikrarlı hale gelmiştir.
- **Ölümler** azaldı.

3. Demografik devrim sırasında nüfusta değişim

- Ve, **dünya nüfusu hızla çoğalmaya başlamıştır.**
- Dünya üzerindeki insan sayısı önce 50 milyona, sonra da 100 milyona çıkmıştır.
- Ancak daha sonra salgın hastalıkların ve savaşların etkisiyle ölüm oranları yükselmiş ve nüfus artış hızı yavaşlamıştır.
- **Milattan hemen önce 200 milyona** kadar çıkan dünya nüfusu bin yıl kadar bu seviyede kalırken, daha sonra ufak artışlarla **18.yüzyılda 800 milyon** civarına ulaşmıştır.

4. Demografik Devrim

19. yüzyıl: Her yönden «devrimler çağı» olarak tanımlanabilir: Sanayi devrimi, kentleşme, Fransız Devrimini takibeden büyük siyasal değişimler, vb.

→ Demografik açıdan da kritik bir dönem: Özellikle Avrupa'da nüfusun hızlı artışı ve hatta bu nüfus fazlasının «yeni dünya»ya göçü.

*** 1800'li yıllarda nüfusun hızla artmasının sebepleri neler olabilir?**

19.yüzyılda büyük nüfus artışı

Bu nüfus artışı, sanıldığı gibi sanayileşme sonucu değil, **tıbbın ilerlemesi** sayesinde **ölüm oranlarının azalmasıyla** gerçekleşmiştir.

- Sağlık önlemlerinin gelişmesi,
- Daha iyi beslenme,
- Hastalıklara karşı aşıların ve antibiyotiklerin keşfi,
- Sağlık hizmetlerindeki iyileşmeler
- SONUÇ: Ölümler, özellikle de **bebek ölümleri**, hızla düşmüştür.

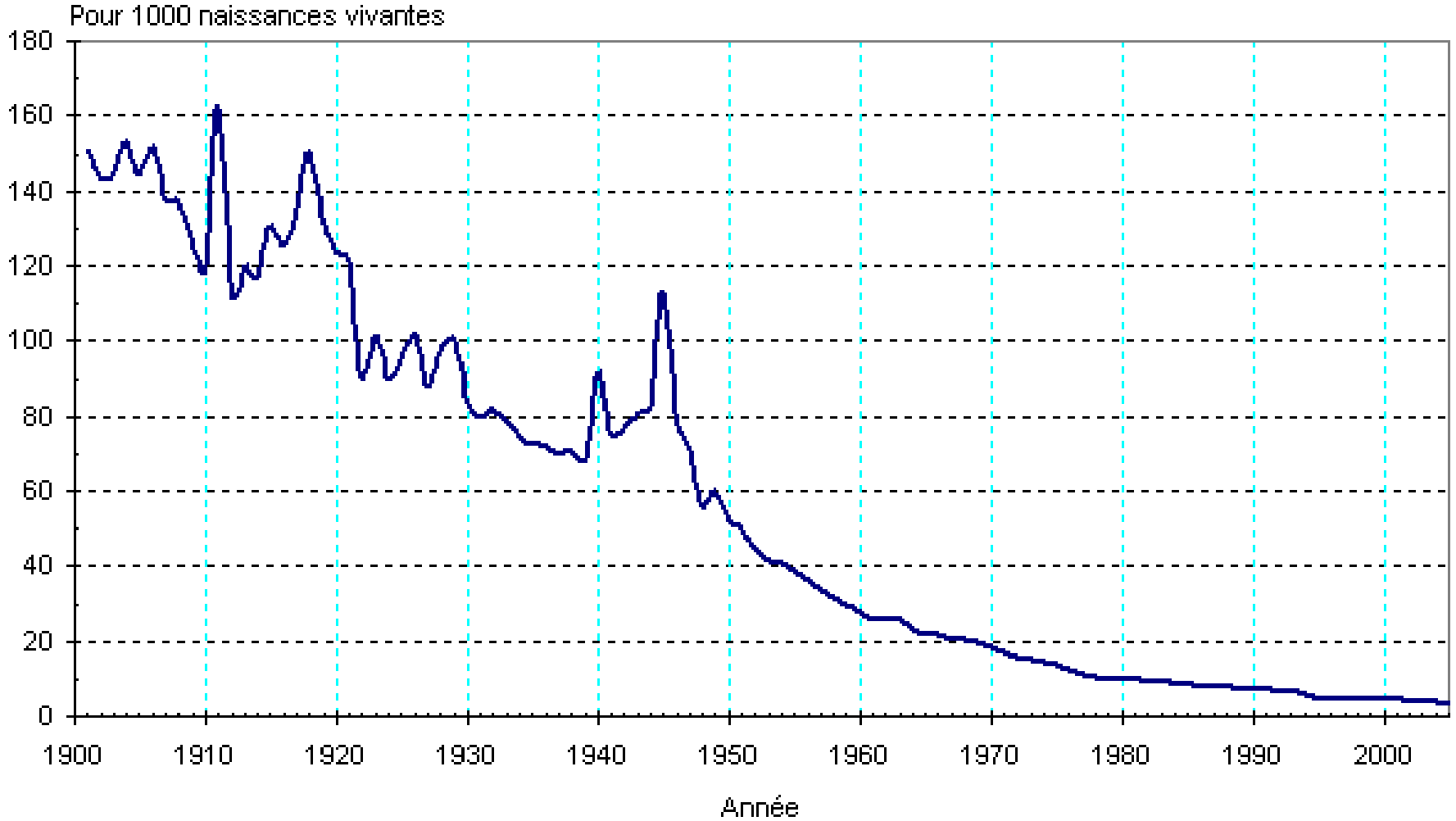

İngiliz doktor Edward Jenner'ın 1796'da çiçek hastalığı aşısını bulması kayda değer sonuçlar yaratmıştır. Görsel: <http://blog-dazur.blogspot.com/2011/05/edward-jenner-inventeur-de-la.html>

4. demografik devrimde bebek ölümlerinde iyileşme

- * 1700'lerin ortasında, her yeni doğan 100 bebekten bir yılın sonunda sadece 75'i ve beş yılın sonunda 58'i hayatta kalabiliyordu.
- * 1800'lerin ortasında bir yılın sonunda 84, beş yılın sonunda da 74 bebek sağ kalabilir oldu.
- * 1980'lerin sonunda Avrupa'da her 100 bebekten 99'u beş yaşında hayattaydı.

→ Türkiye'de bebek ölüm oranları 20. yüzyıl sonuna dek büyük bir sorun oldu. Bu alandaki iyileşme için 1990ları beklemek gerekecekti. (Bu konu için bkz. Ders 8 - Ölümler)

Fransa'da 1900'den bugüne 1 yaş altı çocuklarda ölüm oranları

Grafik: INSEE (Fransız Ulusal İstatistik ve Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü)

http://www.insee.fr/fr/themes/detail.asp?ref_id=ir-sd2005&page=irweb/sd2005/dd/html/sd2005_g1_5.htm

Demografik Devrimlerin Sonuçları

- * Ölüm ve doğum oranlarındaki değişiklikler hem kültürel değerlerin, hem de toplumsal ve zihinsel kalıpların değişimine neden olabilir.
- * Demografik değişimle gelenekler, kişilerarası ilişkiler hatta ahlâk anlayışları değişir.
- * Bunu evlilikler, yaşlanma ve gençlik alanlarından örneklerle inceleyebiliriz.

Demografik Devrimlerin Sonuçları: EVLİLİKLER

- Ortalama yaşam süresinin uzaması dolaylı olarak evlilikleri de etkilemektedir.
- Örneğin, 18. yüzyılda kilisede evlenen ve “ömür boyu” bağlılık yemini eden bir erkeğin evliliği 25 yıldan uzun sürmüyordu, çünkü ortalama ömür beklentisi 52, ortalama evlilik yaşı da 27 idi.
- Oysa bugün Avrupa’da erkekler ortalama 26 yaşında evlenirken, ortalama yaşam süresi de 76’ya çıktı.

Böylece “bir ömür boyu” birlikteliğin süresi 50 yıla, yani iki katına çıktı !!!

TARTIŞMA SORUSU: Bu demografik değişimin evlilik modelleri ve boşanma vakaları üzerinde ne tür etkileri olabilir?

Ya en uzun evlilikler?

« Malatya'nın bir köyünde yaşayan Elif ve Abdullah Adıgüzel çifti, tam 90 yıldır bir yastığa baş koyuyor. Biri 110, diğeri 112 yaşında. 113 torunları var. Birbirlerinden hiç ayrılmamışlar. »

Kaynak:

<http://kahvaltimasasi.blogspot.com/2010/01/yasli-asiklar-hep-elele.html>

Demografik Devrimlerin Sonuçları: YAŞLILIK

19. yüzyılda ortalama yaşam süresinin uzaması toplumdaki yaşlılık algılarını da etkiledi.

- * Ölüm oranlarının yüksek olduğu toplumlarda bir insanın 50 yaşın üstünü görmesi oldukça istisnai sayıldığı için, yaşlılar toplumda yüksek itibar görür, hatta bir tür bilge olarak kabul edilirdi.
- * Örneğin bugün hâlâ Afrika'nın bazı ülkelerinde 50 yaşın üstündekiler toplam nüfusun sadece %5'ine denk gelmektedir.

Geleneksel toplumlarda yaşı azınlık “Tanrı’nın sevgili kulu” olarak görülürken, ortalama yaşam süresinin 70 yaşın üstüne çıktığı Batı toplumlarında yaşlılar çoğu zaman bir “yük” olarak algılanmaya başladılar.

GeyikSite.com

Erdil Yaşaroğlu © www.komikaze.net

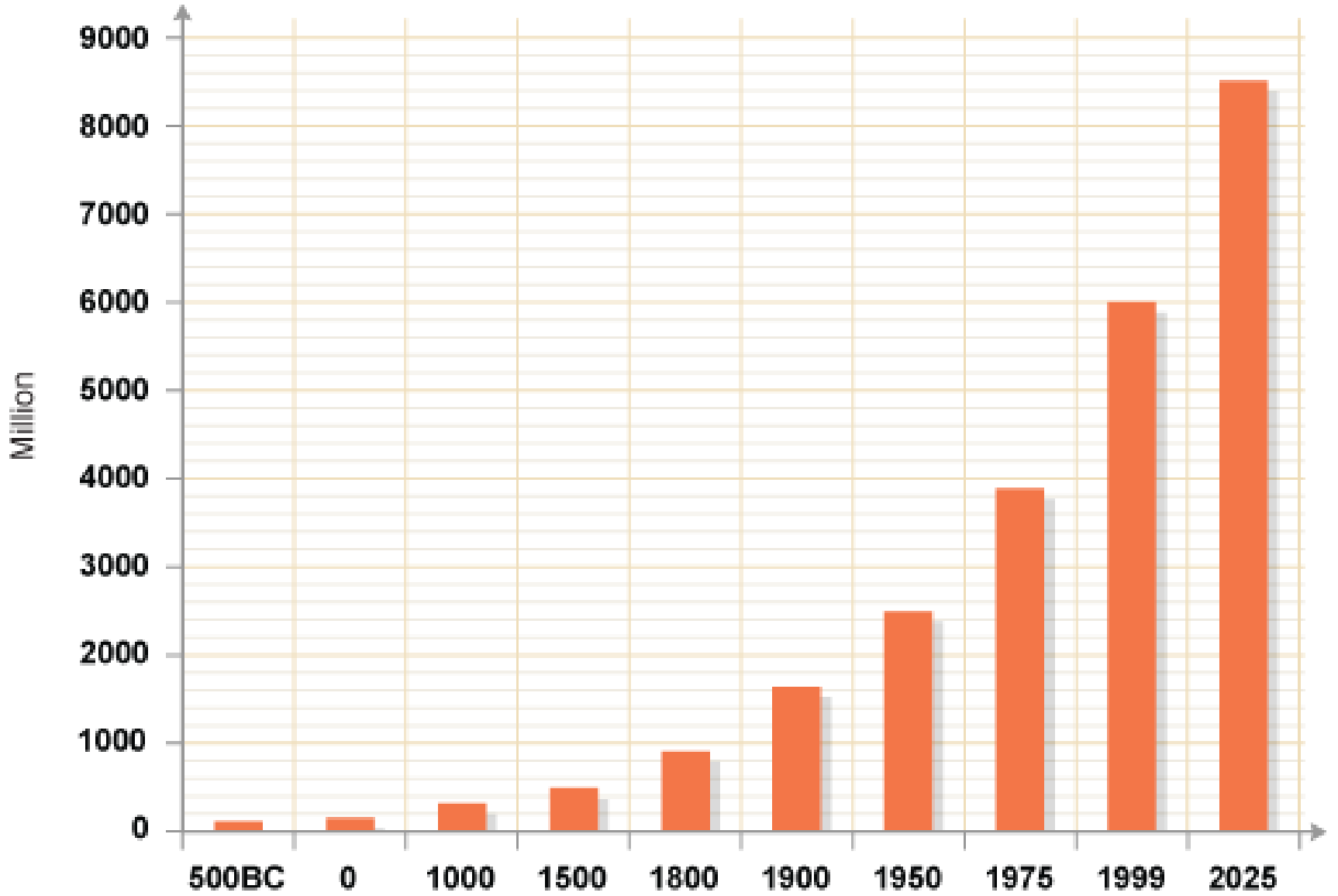
Demografik Devrimlerin Sonuçları: GENÇLİK

- Bir zamanlar gençlerin üçte ikisi, 20 yaşına gelmeden babalarını, yarısı ise hem anne hem de babalarını kaybetmiş olurdu.
- Bu durum kaçınılmaz olarak gençlerin omuzlarına erken yaşta sorumluluk yükler, evin geçimini sağlamak, ekim dikim işleriyle, hayvanlarla ilgilenmek gibi görevleri üstlenmelerine neden olurdu.
- Bunun iki sonucu vardı:
 - Çocukluk döneminin bugünküne kıyasla çok erken bitmesi
 - Gençlerin toplum içinde çok daha erken yaşta aktif bir konum edinebilmesi

Oysa bugün, özellikle Batılı toplumlarda gençlik çağı 30'lu yaşlara kadar uzamakta, maddi ve manevi açıdan aileye bağımlılık ileri yaşlarda da devam etmektedir.

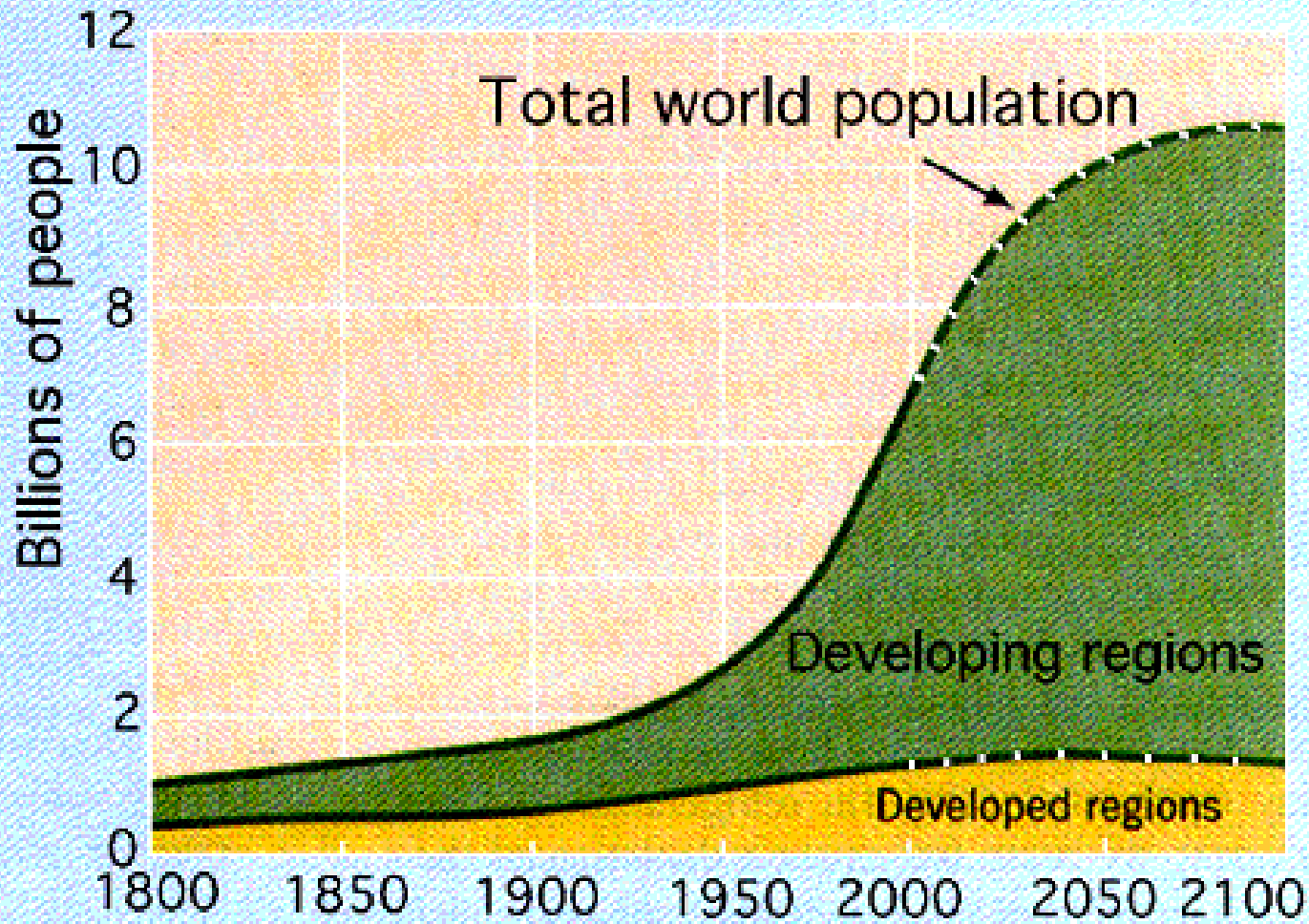
Bugün dünya nüfusu

- 18. yüzyılda dünyada 800 bin kişi yaşarken, 1890'da bu sayı 1,5 milyonu aştı. 1987'de, yani yaklaşık yüzyıl sonra dünyada yaşayan insan sayısı 5 milyarı geçti.
- Ekim 2011'de dünya nüfusunun **7 milyara** ulaştığı ilan edildi.
- BM Nüfus Fonu 2050 yılında dünya nüfusunun 9 milyarı geçeceğini ve 2100'de 11 milyarda sabitleneceğini tahmin ediyor.

Tarih boyunca dünya nüfusu

Kaynak: http://www.bbc.co.uk/schools/gcsebitesize/geography/population/pop_changerev1.shtml

2010'da dünya nüfusunun 1 milyar 237,2 milyonu (yani yaklaşık %18'i) gelişmiş ülkelerde, 5 milyar 671,5 milyonu az gelişmiş (%70'i) ülkelerde, 854,7 milyon ise (%12'si) en az gelişmiş ülkelerde yaşıyordu.

Kaynak:

<http://www.geography.learnontheinternet.co.uk/topics/popn1.html>

İŞTE UZUN YAŞAMANIN SIRLARI

Son yıllarda insan ömrünü uzatacak ilaçlar, tedaviler ve diğer yöntemler kamuoyunun en ilgiyle takip ettiği konular arasında.

Gazeteler, televizyonlar ve yayınevleri bu popüler konuyu ünlü doktorlar ve uzmanlar aracılığıyla yakından takip ediyor.

5. Demografik Devrim?

- * Albert Jacquard gibi bazı nüfus bilimciler, yeni bir demografik devrimin yaşlılık konusundaki gelişmeler sonucu yaşanacağını iddia ediyorlar.
- * Bu da kaçınılmaz olarak insanoğlunun en fazla ne kadar yaşayabileceği sorusunu gündeme getiriyor.

100 yaşın üstündekilerin kayda değer bir sosyal grup olduğu bir dünya belki de çok uzak değil.

Bu dersi hazırlarken başvurulan temel kaynaklar

- * Albert JACQUARD (1987) *Cinq milliards d'hommes dans un vaisseau*, Éditions du Seuil.
- * Hervé LE BRAS (2005) *L'adieu aux masses. Démographie et politique*, Ed. l'Aube